

dukcije moralnog na apsolutni politikum«. Ovdje Bloch citira apologetsku Pašukanisovu formulaciju o identičnosti osobne i klasne prednosti gdje uopće nedostaje fenomen morala, pa zaključuje: »Sigurno, heteronomija koja u svojem društvu ne ostavlja uopće moralna pitanja individuuma, čak isto tako malo kao za samu sebe, takva je mogla tako reći kao prosvijećeni apsolutizam novog stila 'izbrisati' osobe, jer je njihova 'osobna prednost' ionako primijećena njihovom klasom i samo pomoću nje, čak u njoj. Međutim, osobe su time opozvane ili ponižene do pukih recipijenata, a problem zahtjeva individuuma na zajednicu i obratno, kao moralni problem, nije uopće zabilježen.«¹⁴

Za uspostavljanje »carstva slobode« jednako je tako od presudne važnosti i promišljanje nekih temeljnih pitanja etike: odnos slobode volje i nužnosti, osobe i društva koje treba izgraditi, društva i osobe koju treba osloboditi.

Kritičkim sučeljavanjem i prezentiranjem utopije prirodnog prava Bloch prije svega želi dati odlučan podstrek mišljenju svoga vremena. I ovdje je u pitanju povijesno kao utopijsko koje drži otvorenim vlastitu dimenziju mogućnosti, koje je kritičko oružje spram povijesnog fakticiteta. Inzistirajući na dosojanstvu i slobodi kao fundamentalnim i neprijepornim ljudskim pravima, Bloch dospijeva do biti Marxove vizije humaniteta i prenosi je dalje u njenom cjelovitom sadržaju. Socijalizam smjera zbiljskoj slobodi, a ona je za Blocha ponajprije sloboda od vladavine drugih ljudi, stoga bi i »lik poretka koji je postao istiuskim konkretnim poretkom, sa slobodom kao jedinim razlogom i sadržajem tog poretka, bio tek polis, jer je bez politeje«.¹⁵

U novijoj jugoslavenskoj pravnoj teoriji nema djela posvećenih vrijednosnoj dimenziji prava, otuda je očigledan podsticaj ove knjige budućim razmatranjima aksiološkog sadržaja ideje prava. Blochova pravna aksiologija postavljena je na kategorijama »ljudskog dostojanstva«, »slobode« i »solidarnosti«, a pravni fenomen, koji isključuje ove sadržaje, osakaćen je u svom najdubljem humanom značenju.

Nada Kisić-Kolanović

»ŽENSKI SVIJET« Konferencija za aktivnost i ulogu žene u društvenom razvoju RK SSRNH i Izdavački savjet časopisa »Žena«, Zagreb 1979 (reprint)

Nakon više od četrdeset godina reprint-izdanjem »Ženskog svijeta«, javnosti i stručnoj publici pruža se uvid u vrijedan dokument partijskog rada. Jer, »Ženski svijet« pokrenula je i podržavala Komunistička partija i on svjedoči o izuzetno važnom i do sada manje osvjetljenom »ženskom« sektoru partijske ideološke fronte. »Žensko pitanje« ni onda, kao uostalom ni do danas, nije postavljano bez mnogih kontroverzi. »U naprednim krugovima našlo se i protivnika posebnog lista za žene. Operiralo se s poznatom frazom da posebno okupljanje

¹⁴ N. dj., 227.

¹⁵ N. dj., 215.

žena znači odvajanje borbe žena od borbe muškaraca. Tinjao je i neki neopravdani oprez da se ne bi u Partiju uvukao 'feminizam'. Ti su stavovi kritikovani od Partije kao malogradanski otpori oslobođenju žene« (str. 15). U uvodnom dijelu reprint-izdavanja nalazimo studiju Jelene Starc-Jančić (iz koje je i navedeni citat), koja nas uvodi u kontekst nastanka ovog časopisa, što je stalnim rastom svoje naklade, izvanrednim odazivom u dopisima s terena, kao i činjenicom da se list pretplatama i priložima potpuno samostalno održavao, demantirao protivnike i posvjedočio o svojoj potrebitosti u širokoj lepezi prijeratnih naprednih i angažiranih listova što ih je pokrenula i iza njih stajala KP. I u suvremenom društvenom kontekstu »Ženski svijet« se opire tzv. arheološkom pristupu, jer su mnoge od tema koje je osvijestio taj napredni list aktualne i danas. S izuzetnim senzibilitetom »Ženski svijet« locira ženu u borbu za ravnopravnost unutar borbe potlačenih klasa za socijalizam, ali u isti čas razotkriva specifičnost ženskog otuđenja i ističe potrebu samoosvještavanja žena.

Prvi je broj izašao u veljači 1939. godine pod skromnim, i nimalo slučajno, mimikrijskim naslovom »Ženski svijet. List za zabavu i pouku.« No, on ujedno i metaforički govori o svojoj namjeni: jer »ženski svijet«, nijem, ograničen, reduciran i vanpovijesni univerzum, samim kroćenjem u sferu javnog, artikuliranog, povijesnog, političkog, nagovještava nakanu svog dokidanja.

U svom prvom uvodniku, koji se obraća ženama »svih društvenih slojeva i svih zanimanja« on i eksplicitno izražava to nastojanje žena: »Na selu i gradu ona je počela govoriti« (br. 1/1939). Do kraja i bez ostatka u njemu se ženama otvaraju vrata Politike, Kulture i Informacije.

Želimo li suhoparnim jezikom teorije naznačiti raspon koji pisanje »Ženskog svijeta« pokriva, moguće je ustanoviti njegovu maksimalnu relevantnost. Dijada klasno pitanje — žensko pitanje integrirana je medijirajućom kategorijom politike. Usmjerenošću na samoosvješćivanje žena, na specifičnosti njezina otuđenja u odnosu na klasno, žena se odgaja za *politiku*, dok razotkrivanje klasne osnove potlačenosti ima ulogu *političkog odgoja*, odgoja za revoluciju. Druga je razina na kojoj se očituje »žensko pitanje« suprotstavljanje povijesti i biologije, suprotstavljenost koja je u građanskom društvu artikulirana kao podjela na privatnu i javnu sferu života, a ovdje se kategorija rada javlja kao posredovanje.

Odgoj za politiku sjedinjuje ono žensko i općedruštveno prateći raznolike aktivnosti žena u prosvjetnim, kulturno-umjetničkim udruženjima, javnim manifestacijama. Na samoosvješćavanju žena nastoje tekstovi kao npr. »Francuska revolucija i uloga žene u revoluciji«, »Žene borci u Oktobarskoj revoluciji«, portret Rose Luxemburg pod nazivom »Jedna velika žena« ili portret književnice Dragojle Jarnovićeve. Svi ti tekstovi propituju položaj žene u društvu, povezuju ga s tadašnjim društvenim odnosima, ali i ističu potrebitost njegove promjene. Navođenje primjera postoji tu upravo zato da pokaže kako žene mogu i moraju živjeti drugačije, dostojnije. Posebno valja naglasiti stalnu rubriku »Ženski svijet« unutar koje je, pretežno u »zanimljivostima«, prisutna samoosviještena žena-znanstvenica, književnica, političarka, kao i događaji u svijetu i u nas, koji označavaju proces emancipacije žene. Ovamo bismo mogli pribrojiti i niz socijalnih reportaža koje pod neupadljivim naslovima govore o sve većoj bijeci širokih narodnih slojeva, te mnogobrojne antiratne napise koji rječito upozoravaju na približavanje fašističke opasnosti.

Nakon stoljeća šutnje, izolacije u privatnom i društveno marginalnom svijetu sazdanom tek od bioloških i cikličkih ritmova, proboj iz tog ahistorijskog i

apolitičkog »ženskog« svijeta moguće je samo politizacijom svih društvenih sadržaja, ali i nužnim prihvaćanjem »privatnog«, kao političke kategorije. Kroz novu optiku Žena, odnosno ono privatno, čuvstveno, i društveno marginalno i Politika, ili ono javno, povijesno i važno, sagledavaju se u drukčijem, dijalektičkom odnosu. »Politika se uvukla u kuhinju, sakrila se među lonce i tanjure [...] (jer) naša svakodnevna iskustva govore nam da politika nije nešto odvojeno od života, nego stvar naših dnevnih i nasušnih potreba«, kaže se u tekstu ironična naslova »Nije politika za žene«, koji se protivi umjetnom razdvajanju svijeta politike i svijeta (ženske) svakodnevice. U mnogim se napisima jedna neupitno biološka funkcija žene (žena kao majka) pojavljuje kao moguća osnova za povezivanje i zajedničku akciju žena odgovornih za budućnost cjeline društva posredstvom odgovornosti za budućnost njihove djece (npr. anketa »Brak sa djecom ili brak bez djece«, »Majčin tjedan«, i dr.). No, tek u svijetu rada, žena je uključena, pored svoje specifično ženske eksploatacije i u onu klasnu, njezina je sudbina tisućama niti povezana sa sudbinom i vokacijom klase kojoj pripada, sa sudbinom svijeta koji se ponovo nalazi pred prijetnjom rata. Svijet rada s arbitrarnom podjelom na neplaćeni i kao ekonomska kategorija nepriзнati kućni rad domaćica i onaj plaćeni u kome ženi pripadaju ili nekvalificirani i necijenjeni, pa time i slabije plaćena zanimanja (kućne pomoćnice, radnice u tekstilnoj, duhanskoj industriji, primjerice), ili pak nejednako plaćeni visokokvalificirani rad u javnim službama, najočitije raskrinkava tu dvostruku opresiju žene. Kao čitateljice, dopisnice »ženskog svijeta« tisuće radnica, seljanki, studentica, dobivaju historijsku šansu da progovore o sebi, svom položaju u društvu, svojim strahovima i nadama. Primjerice, ispovijest »Ja sam tipkačica« bavi se podjednako osobnim problemom djevojke daktilografkinje kao i kritičkim prosuđivanjem razloga koji njezin rad izdvajaju iz spektra radničkih zanimanja. Čitamo: »Djevojke za strojem ne znaju da su zapravo i same radnice. Kada bi to znale, možda bi nastojale da svoje sudbine povežu sa sudbinama svojih sestara iz tvornica [...]«. Pismo metalske radnice »Kako žene rade i šta sve žene rade«, socijalna reportaža »Čunak leti« o teškom životu tekstilnih radnica, reportažni izvještaj o štrajku žena radnica pod nazivom »Strojevi miruju«, ogorčeno pismo naučnice »Mi učimo zanat«, bilješka »Žurimo na posao«, svjedoče o izlasku žene iz geta nevidljivog, porodičnog, i ulasku u svijet rada s njegovim kategorijama muke, izrabljivanja, opresije, klasne svijesti, a to je već svijet povijesti.

Tekst »Žena u našem privrednom životu« statističkim pokazateljima utvrđuje da je »najveći broj žena zaposlen tamo gdje se rad najslabije plaća [...] i to je samo odraz zapostavljenog i manje zaštićenog položaja žene«. Tekstovi: »Žene u javnoj službi« i »Sa dvije trećine plaće« ukazuju na jednu od najvidljivijih karakteristika izrabljivanja ženskog rada — uredbu kojom se udatim službenicama oduzimaju dio plaće. Razlozi su — ističe se — u štednji države upravo na ženskoj radnoj snazi, ali i u prevladavajućem obrascu patrijarhalne kulture koji ženu smješta u kuću i namjenjuje joj ulogu supruge i majke. »Ženski svijet« bavi se često i posebno ugroženim i tipično ženskim zanimanjem — kućnim pomoćnicama: osvjetljavaju se problemi i društveni položaj toga posla, informira se o organizaciji kućne posluge, objavljuju romansirani prikazi teškog života tih »najobespravljenijih bića«.

Politiziranje privatnog, te pejorativne građanske kategorije, u kojoj se žena, po cijenu odsutnosti iz javnog života, jedino ima pravo realizirati, prokazuje i one

suptilnije, netransparentnije korijene ženskog otuđenja. Ukazuje se na različitu socijalizaciju dječaka i djevojčica (»Dječaci i djevojčice«) i slijedi tragove negativnih utjecaja te pojave na kasnije odnose među spolovima i podjelu društvenih uloga. U tekstu »Rad kao odgojno sredstvo« izlaže se teza da se izjednačavanjem muške i ženske djece u kućnim poslovima u muškaraca neće »razviti posve pogrešno mišljenje ne samo o inferiornosti ženskog rada, nego i žene same«. U tekstovima poput »Ona i on«, »Ženski svijet« se zalaže i za novi oblik braka, a protiv građanske porodice kao osnovne baze u kojoj se obnavljaju tradicionalne socijalne uloge.

Navedene teme lista — život tvorničkih radnica, život žena na selu, ideološki članci, književni prilozi, historijski osvrti, informacije o međunarodnim političkim događajima, bilježenja raznovrsne organizirane aktivnosti žena, ekonomija i njegov beskompromisno antifašistički stav — svjedoče o njegovoj politiziranosti, ali i o novoj ulozi koju je namijenio ženama. Nije bilo teme koja bi bila preteška, preobiljna ili neprimjerena ženskom čitateljstvu. Ne možemo, listajući danas komplete »Ženskog svijeta«, izbjeći usporedbe sa suvremenom masovnom ženskom štampom, koja prebiva u jednom od svakoga historijskog značenja ispražnjenom svijetu.¹ Dok se poruke današnje ženske štampe obraćaju pasivnom primaocu i integriraju tek na razini puke fantazije, tekstovi »Ženskog svijeta« bude, potiču, zahtijevaju aktivan angažman, i nesmanjenom nam žestinom stoga i danas govore.

Naposlijetku, valja nam pohvaliti Jelenu Starc-Jančić za iscrpan uvodni dio koji nas upućuje u organiziranu aktivnost žena u nas između dva rata (u i van okvira radničkog pokreta), upoznaje s naprednom, a u tom kontekstu posebno ženskom, štampom, tretiranjem ženskog pitanja u KPJ, te vrlo iscrpnom kronikom »Ženskog svijeta«, kao i njegovom kritičkom analizom. Ovo istraživanje će, bez sumnje, budući da je autorica bila i jedna od urednica i aktivnih suradnica u listu, moći poslužiti kao polazište, ali i kao poticaj za svako daljnje istraživanje ove tematike.

Lydia Sklevicky

ZGODOVINSKI ČASOPIS 1974—1979.

Prikaz »Zgodovinski časopis 1947—1973.« izašao je u *Časopisu za suvremenu povijest* prije šest godina (III, 1974). Autorica Olga Janša-Zorn dala je kratak pregled izlaženja do 1974. godine i prikazala njegovu koncepciju. Od 1977. godine *Zgodovinski časopis* izlazi u četiri broja. Godine 1975. uvedeni su kratki sažeci na kraju svakog sveska koji zauzimaju po četvrtinu stranice. U sažecima su navedeni najvažniji podaci o autorima i o raspravama, a pišu ih najčešće sami pisci.

Radovi koji su objavljeni u brojevima od 1974. godine vremenski pokrivaju razdoblje sve do današnjih dana. Tematski, autori se bave borbom Slovenaca za

¹ Đurđa Milanović, usporedi: *Ženska štampa — industrija sreće, Pitanja*, br. 7/8; 1978; *Četrdeset godina ženske štampe u Jugoslaviji, Treći program*, ožujak, 1980; *Teze za drugačiji pristup odnosu žene i masovnih medija, Žena*, br. 6/1980.